

OXBERGS KAPELL

Oxberg 244:1; Mora församling; Mora kommun; Dalarnas län

BESKRIVNING OCH HISTORIK

Byarna Oxberg och Gopshus med sin utspridda bebyggelse ligger i skogsbygden omkring tre mil nordväst om Mora, i Österdalälvens dalgång. Mora sockens äldsta skattelängder avslöjar att en fast befolkning förekommit i Oxberg redan på 1530-talet. Bygden präglades tidigt av fäbodväsendet. Redan på 1660-talet ägde oxbergare fäbodrar i Björnarvet, Hållan, Sjurby och Gutsäl inom Mora socken samt i Bosseldal inom Älvdalens socken. Ett par årtionden efter uppförandet av det första "bönehuset" på platsen, på 1720-talet, bestod befolkningen i Oxbergs och Gopshus byar av 135 matlag. På 1750-talet besöktes "bönehuset" fyra till fem gånger om året av präster från Mora. Gudstjänsterna utökades till antalet på 1790-talet, när "bönehuset" på invånarnas begäran upphöjdes till kapell. Numera är byggnaden ett känt riktmärke på Vasaloppets sträcka och byn är dessutom startplatsen för många andra skidtävlingar.

Den första etappen i kyrkobyggnadens uppförande bestod av ett bönehus, en enkel timrad byggnad som uppfördes på 1720-talet av Oxbergs och Gopshus byamän. Den rektangulära byggnaden under sadeltak med ofodrade timmerväggar liknade byns boningshus. Det dröjde sedan till 1790-talet innan byggnaden genomgick en upprustning och gavs en kyrkligare karaktär i samband instiftandet av kapellförsamlingen. I samband med detta flyttades byggnaden något från sitt ursprungliga läge, den fick ny grund och förhöjdes med några stockvarv. Byggnadskroppen tillbyggdes också med en sakristia mot norr, rödfärgades och fick en takrytare för sin klocka. Invändigt uppfördes en läktare. Någon gång efter 1850 tillfördes tornet som i sin överdel skilde sig från nuvarande. Det fick då endast ett enkelt tälttak med låg vinkel. Koret tillkom 1875-76, då också byggnaden reveterades med puts ut- och invändigt.

Under den följande perioden förföll kapellet, fram till 1915 då det genomgick en genomgripande upprustning med omfattande förändringar som gav det sin nuvarande karaktär och utformning. I samband med detta flyttades byggnaden flera meter till en ny grund. En oavsiktlig följd blev att sakristian rasade under åtgärden. Reveteringen som tillkommit på 1870-talet avlägsnades ut- och invändigt, istället fodrades väggarna med locklistpanel utvändigt och spåntad panel invändigt. Inte minst ombyggdes tornet som fick ändrade takfall i nedre del och en hög tornhuv över klockkammaren, samtidigt täcktes samtliga tak med spån. Invändigt fick kyrkorummet ny färgsättning.

I samband med underhållsåtgärderna 1966 återuppfördes sakristian och kapellet fick då sin nuvarande utformning.

I kapellets sparsamma inredning ingår en predikstol från 1639, som ursprungligen tillhört Mora kyrka och som överlämnades till kapellet 1757. Även nummertavlorna, varav endast en är framtagen, härrör från Mora. De är tillverkade 1755 och överfördes till kapellet år 1800.

Kyrkomiljön

Oxbergs by ligger i Österdalälvens dal, och bebyggelsen är utspridd längs landsvägen som förbinder Mora med Sälen och Älvdalen. Mitt i byn delar sig vägarna, den ena följer Österdalälvens dalgång mot Älvdalen och den andra Oxbergssjöns södra strand mot Evertsberg och Transtrand. Förbi byn och längs med älven slingrar sig ännu järnvägen mellan Mora och Märbäck. Den invigdes omkring 1900 och sträckte sig ursprungligen till Älvdalen. Strax norr om bybebyggelsen står ännu den gamla nedlagda stationen, som även var timmerterminal under en period. Oxbergs by som andra byar kring Mora har haft en särpräglad bebyggelsemiljö, som delvis är bevarad beträffande t.ex. byklasar, gårdsstrukturer och vägsystem. Numera utgörs själva byn av ca 150 gårdar, permanenta bostäder eller fritidshus inom den egentliga bybildningen.

Kapellet är uppfört på norra sidan om landsvägen och kyrkotomten inhägnas mot söder, väster och öster av en kallmurad stenmur. Strax norr om byggnaden finns en brant sluttning mot dalen. I väster, i axel med porten i tornet, finns i muren en ingång som inramas av kraftigare och högre stenpelare. Pelarna bär pargrindar av smide. Väster om ingången ligger en avlång och smal parkeringsplats. Den är asfalterad och utgör en utvidgning av landsvägen.

Övrigt

Förbi byn går Vasaloppets spår, och från Oxberg startar flera andra skidtävlingar.

Övriga byggnader

I vinkel med tornet, mot norr, står en bod som uppfördes troligen på 1960-talet. Den har samma karaktär som kapellet och bär rödfärgad locklistpanel samt sadeltak med spåntäckning.

Älvdalsbanan, järnvägen mellan Mora och Älvdalen, byggdes 1897-99 av Mora-Elfdalens Jernvägsaktiebolag och öppnades för allmän trafik år 1900. Längs banan uppfördes sju stationshus, däribland ett i Oxberg.

Enligt källorna skall en prästkammare, för övernattnig, ha förekommit i anslutning till kapellet.

Kyrkoanläggningen

Kyrkogården

Kyrkogården är anlagd ca 200 meter öster om kapellet, på en höjd intill landsvägen. Norr om kyrkogården, i dalen nedanför sluttningen, slingrar sig älven och järnvägen. Det är okänt när den anlades, troligen på 1790-talet, men sin nuvarande utformning fick den vid utvidgningen 1972. Den inhägnas av häckar och träd samt av en låg mur uppsatt av betongelement. Gravkvarteren är anlagda i terrasser med stödmurar av röd sandsten.

Kapellet

Byggnaden som tillkom i etapper är uppförd av knuttimmer och sedan 1915 fodrad med panel. Långhuset uppfördes på 1720-talet. Kapellbyggnaden höjdes och tillbyggdes sedan med sakristia på 1790-talet, med torn i väster efter mitten av 1800-talet och slutligen med kor i förlängningen av långhuset i öster på 1870-talet.

Tornets ursprungliga form var delvis annorlunda. Vid flyttningen av byggnaden 1915 kröntes tornet av en liten spira med vinklade avsatser i nedre delen. Tornet hade spåntäckning och klockkammaren var fodrad med stående panel. Under klockkammaren fanns en timrad men putsad del som avslutades med en mindre spåntäckt utkragning över vapenhusets del. Att döma av äldre bilder (Se Bergman, 1984) hade långhuset troligen papptak. Länge hade också långhuset en hög murad skorsten i södra takfallet, vilken revs på 1960-talet.

Sakristian mot norra sidan återuppfördes 1966, efter den ursprungliga sakristian från 1797 som rasade i samband med flyttningen av byggnaden 1915. Den har yttre ingång i sin västra vägg samt en ingång mot koret i söder och är återskapad med föregångaren som modell. Kapellets ingång är förlagd till tornets vapenhus.

Exteriör

Byggnaden är upplagd på en murad grund av huggen sten. Timmerstommen är sedan upprustningen 1915 fodrad med rödfärgad locklistpanel, knutlådorna har fodring utan locklist. Tornets klockkammare har tjärade locklistpanel och luckor med samma utförande.

Långväggarna har tre fönster på vardera sidan, de har en avvikande uppsättning beroende på sakristians placering på norra sidan. Sakristian har endast ett fönster, i öster. Samtliga fönster är av samma typ med stickbågig avslutning i överdel, mitt- och tvärpost samt träspröjsning med rutindelning. De är vitmålade liksom blecken och karmarna, som saknar foder. Vapenhuset har ett litet, liggande och rektangulärt fönster över porten. Kapellets stickbågiga port i väster har tjärade pardörrar med panel lagd i v-mönster. Porten i tornets vapenhus har hög tröskel, vitmålat foder och nås genom en mindre stentrappa om tre steg. Sakristians tjärade ytter-

dörr har rak avslutning och diagonal panelfodring. Karmen har fodring av vitmålade brädor. Till dörren hör en enkel utgående trätrappa.

Långhuset och sakristian täcks av sadeltak, valmade på ena gaveln, med kraftig och profilerad takfot. Tornet, som är bredare i sin nedre del, har korta takfall över vapenhuset. Klockkammaren täcks av en huv med karnisformade fall. Samtliga tak är täckta med tjärat spån. Långhusets tak har rak avslutning i väster mot tornet. Det har där breda tjärade vindskivor med vingar i nedre del. De sirliga smidda spiror som kröner tornhuvun samt långhusets taknock i öster tillkom 1915 och är tillverkade i Leksand.

Interiör

Fram till 1870-talet förblev långhusets väggar ofodrade. I samband med upprustningen av kapellet rappades väggarna även invändigt. Vid samma tillfälle tillfördes också det tresidiga koret i förlängningen av långhuset. Kyrkorummet hade inledningsvis ett platt innertak som vid en okänd tidpunkt ersattes med nuvarande tunnvalv. Då sakristian rasade ihop i samband med flyttningen av byggnaden 1915 igenfylldes öppningen i norr med timmer, putsen avlägsnades och kyrkorummet fodrades invändigt med panel.

Kyrkorummets väggar är färgsatta i ljusa kulörer. Över långhuset välver sig ett tunnvalv, fodrat, som väggarna, med brädor och målat i ljusgrått. Tunnvalvet är något smalare än rummet och har därför vinkelrätta avsatser över sidorna, längs med långväggarna..

I öster bildar långhusets tunnvalv ett gavelfält över koröppningen. Fältet har målad ornamentik av girlander i nedre del och det bär längs valvkanten ett målat bibelcitat. Långhuset öppnar sig under gaveln mot det något smalare tresidiga koret, som har ett lågt, panelfodrat platt tak. Korets sneda sidor har stickbågiga fönster och korväggarna är fodrade med panel.

Brädgolvet i kyrkorummet består av grova, bilade plankor av skurad furu. Koret är förhöjt med två steg i förhållande till långhuset. Korgolvet var före 1985 målat i grått rutmönster.

Mot långväggen i söder, nära koret, finns ett golvparti med tegelbeläggning. Det markerar den ursprungliga platsen för kyrkorummets eldplats och skorstensstock som revs 1966.

Sakristian återuppfördes på sin ursprungliga plats under 1960-talet. I norra långväggen finns en spegeldörr som utgör förbindelsen mellan kyrkorummet och sakristian, dörren är omålad.

Vapenhuset i tornet har ofodrade väggar som lämnar timmerstommen synlig. Timmerväggarna har en utsmyckning av blåmålade korsmärken infällda i cirklar. Mot norra sidan ligger en trätrappa som leder till klockkammaren. Vapenhuset har en ytterdörr vars insida består av grova, omålade, stående brädor. Det har även en enkel innerdörr, med två speglar, mot kyrkorummet.

Inredning och inventarier

Altartavlan föreställande korsfästelsen med den heliga staden som fond målades 1916 av Yngve Lundström. Den ersätter en äldre altartavla utförd 1840 av Reinhold Richman och som föreställde Kristi törnebekransande kors. Lundströms tavla är uppsatt mot korgväggen och inramas på sidorna av delvis infällda kolonner som ursprungligen var utsmyckade med dekor-målningar.

Altarbordet är en enkel träkonstruktion av senare datum som är uppsatt mot korgaveln, strax under altartavlan.

Altarringen upptar korgavelns hela bredd. Den är femsidig, helt sluten och har stoppat knäfall med blått tyg. Barriärens skärmar har infällda speglar med profilerade kantlister. Två av speglarna i barriären fungerar som grindar. Överliggaren är brunmålade och barriären har en typ av enkel marmorering i en vitgrå kulör samt speglar målade med geometriska motiv.

Predikstolen består av korg och trappa och saknar ljudtak. Den är tillverkad 1639 i renässansstil och tillhörde fram till 1757 moderkyrkan i Mora. Den övermålades i vitt 1916 men originalfärgsättningen har framskrapats på vissa partier.

Korgen är uppställd på en stolpe med konsol. Korgen och foten har listverk, bl.a. en mittlist som delar korgen och trappan i en nedre och övre del. Den har kvadratiska speglar i nedre fälten. Övre delen har dekor av portalomfattningar med snidad utsmyckning i omfattningen. Listverken, sniderierna samt speglarna i nedre fältet har en sparsam målade utsmyckning av allmogekaraktär.

Kapellet har två identiska nummertavlor varav endast en är uppsatt, den andra är skadad. De är tillverkade 1755 av Olof Gerdman och Olof Emporagrius för kyrkan i Mora, men överfördes till kapellet år 1800. De har rektangulära och rikt dekorerade ramar med förgyllda och målade sniderier. De bär även årtal och står på svartmålade trästativ med fotställning.

Kapellets ursprungliga dopställ är av svarvat trä och från omkring 1800, då kapellförsamlingen bildades. Det placerades 1966 på den avlägsnade kaminens plats, där en tegelyta anlades, men är numera undanställt. Det ersätts av ett nytt dopställ som skänktes till kapellet 1980. Det placerades dock bakom nummertavlan, på samma sida. Dopstället har kvadratisk sektion och är utfört som en stolpe med fotlist och utkragning i överdelen. Sidorna pryds med stjärnor och ljusstrålar.

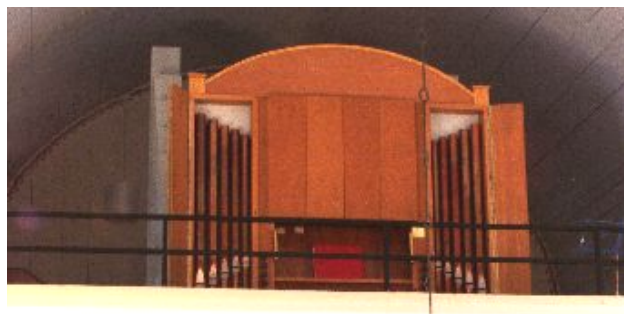
Bänkinredningen består av två kvarter med sammanlagt 20 öppna fasta bänkar uppställda mot långväggarna. De har framskärmar mot koret, smala gavlar med rak avslutning samt en enkla breda lister i övre och nedre del. Bänkarna är gråmålade och uppställda direkt på långhusets golv. Nuvarande bänkar tillkom troligen vid den stora renoveringen på 1910-talet.

I tunnvalvet, över mittgången, hänger två ljuskronor av smide som anskaffades 1915. De har dubbla ringar, åtta ljusarmar och är tillverkade i Leksand. Samtida är väggljusstakarna i mäsing som hänger i koret.

Den stora läktaren tillkom 1798, den bärs av fyra hela pelare samt av åtta halva pelare infällda i väggarna. Den har fodring av spikad panel i underdelen. Barriärens speglar, vilka övertagits från kyrkan i Mora, var ursprungligen utsmyckad med målade bibliska motiv. De övermalades dock i ett senare skede och har nu gråa speglar och listverk på en vit bakgrund samt brunröda lister på spegelramarna. På 1910-talet hade läktaren fortfarande primitiva bänkar av enkla plankor.

Kapellet var utan orgel fram till 1912, då Mora kyrkas gamla orgelharmonium övertogs. Det brukades fram till 1953 då det ersattes med en orgel om sju stämmor, tillverkad av Hammarberg. Fasaden har en avrundad kröning, pipskåp med vikbara luckor på sidorna.

Det dröjde fram till 1850 innan kapellet fick klocktorn men 1797 fick det som en övergångslösning en takryttare för att bära sin enda klocka. Lillklockan härrör från moderkyrkan i Mora men omgöts dock redan 1748 för kapellets räkning. Storklockan är gjuten i Falun år 1814. Det är dock oklart var klockorna hängde innan de fick sina platser i först takryttare och sedan torn. Klockringen är fortfarande manuell.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK OCH BEDÖMNING

Byarna Oxberg och Gopshus ligger i skogsbygden nordväst om Mora, i Österdalälvens dalgång. Skattelängderna avslöjar att en fast befolkning förekommit i Oxberg redan på 1530-talet. Bygden präglades av fäbodväsendet i kombination med binäringar av hantverkskaraktär.

Redan på 1720-talet uppförde invånarna ett enkelt bönehus på platsen, vilket inte urskilde sig från övrig bebyggelse i byn. Byggnadens stomme ingår delvis i nuvarande kapellbyggnad. Präster från Mora betjänade gudstjänsterna som utökades till antalet när bönehuset på 1790-talet upphöjdes till kapell. I samband med detta genomgick byggnaden en upprustning; den flyttades något från sitt ursprungliga läge och förhöjdes med några stockvarv. Den tillbyggdes också med en sakristia i norr, rödfärgades och fick en takryttare för sin klocka. Invändigt uppfördes en läktare. Någon gång efter 1850 tillfördes tornet, som i sin överdel skilde sig från nuvarande. Slutligen, på 1870-talet, tillkom koret och samtidigt reveterades kapellbyggnaden med puts såväl ut- och invändigt.

Kapellet fick i stort sitt nuvarande utseende i samband med 1915-års omfattande upprustning, vilken genomfördes enligt förslag av arkitekt Fredrik Falkenberg. I samband med detta flyttades byggnaden, för andra gången, flera meter fram till sin nuvarande plats. Sakristian rasade dock under åtgärden. Putsreveteringen avlägsnades ut- och invändigt och väggarna fodrades med panel. Tornet ombyggdes och fick en ny och karakteristisk utformning i övre del, samtidigt täcktes samtliga tak med spån. Invändigt fick kyrkorummet en ny färgsättning. I samband med underhållsåtgärderna 1966 återuppfördes sakristian och kapellet fick då sin nuvarande utformning.

Kapellet har en sparsam och enkel inredning, som dock delvis består av äldre klenoder som övertogs från moderkyrkan i Mora. Dit hör predikstolen från 1630-talet och nummertavlorna från 1700-talets mitt.

Oxbergs kapell är representativt för den enklare typen av kapell som kom att uppföras från och med 1700-talet i Dalarnas skogsbygder. Byggnaden har genomgått ett flertal förändringar och den fick sin nuvarande karaktär, såväl ut- som invändigt, huvudsakligen i samband med den omfattande upprustningen på 1910-talet.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön

- **Äldre inredningar som härrör från moderkyrkan i Mora; predikstolen och nummertavlorna**
- **1915-års ombyggnad och upprustning som kombinerade byggnadens ursprungliga egenskaper med enkla estetiska och tekniska lösningar; såväl ut- som invändigt**
- **Kapellbyggnadens miljöbetydelse i byns ålderdomliga struktur och karaktär**

Källor och litteratur

Ahlberg, H. 1996. *Dalarnas kyrkor i ord och bild*.

Berggren, Hugo. 1934. *Sveriges kyrkobyggnader. Västerås stift*.

Berman, Mats. 1984. *Kyrkorna i Mora*. I Sveriges kyrkor; bd 197, Dalarna

Gunnarsson, Ann Marie. 2004. *Antikvarisk rapport, Oxbergs kapell*.

Gustafsson, A. 1916. *Oxbergs kapell*. I julbok för Västerås stift, 1916.

Sjögren, Josef. 1952. *Orgelverken i Västerås stift*.

RAÄ. Antikvariska topografiska arkivet KONT

Övriga uppgifter:

Inventeringsdatum: 2005-10-11

Fältinventering: Jean-Paul Darphin

Kulturhistorisk karakteristik och bedömning: Jean-Paul Darphin, efter samråd med referensgrupp utsedd av Västerås stift

Rapportsammanställning och foto: Jean-Paul Darphin

Färdigställd: 2005-12-15

Händelser: Kronologisk förteckning

År	H-Typ	Händelse	Källa
1713-1723 Eller 1733??	Uppförande- Långhus	Ett bönhus bestående av nuvarande långhus uppförs av byborna, ej exakt i nuvarande läge	RAÄ-ATA Ahlberg 1996
1748	Klocka	Kapellet övertar en omgjuten klocka från moderkyrkan i Mora	Ahlberg 1996
1797	Flytt- Ombyggnad	Byggnaden flyttas något från sitt befintliga läge. I samband med förflyttningen höjs byggnaden med några stockvarv. En sakristia tillförs i norr. Byggnaden rödfärgas. Takryttare för kapellets klocka uppförs	Ahlberg 1996
1798	Uppförande- Läktare	Läktaren uppförs	Ahlberg 1996
1799		Kapellförsamlingen bildas	Ahlberg 1996
1850-1866	Uppförande-Torn	Den exakta tidpunkten för tornets tillkomst är inte känd, men detta bör ha skett mellan 1850 och 1866. Torntakets ursprungliga form anges ha varit platt men utgjordes troligen av ett tälttak med lågvinkel	RAÄ-ATA Ahlberg 1996
??		Ett tunnvalv ersätter det platta innertaket i kyrkorummet	Ahlberg 1996
1875-1876	Upprustning- Tillbyggnad	Det tresidiga koret uppförs mot långhusets östra gavel. Samtidigt rappas kapellet med puts, in- och utvändigt	RAÄ-ATA Ahlberg 1996
1912	Orgel	En orgelharmonium övertas från kyrkan i Mora	Ahlberg 1996
1915	Flytt- Upprustning	Ark. F. Falkenberg; Byggm. F. Henriksson. Pga. vägomläggning samt fastighetsreglering flyttas byggnaden ca 5 meter västerut och 4 meter åt sidan. Sakristian rasar i samband med detta. Ny grund uppförs, Hela byggnaden upprustas: Reveteringen avlägsnas ut- och invändigt, väggarna fodras med locklistpanel. Sakristian återuppbyggs ej, öppningen mot sakristian sätts igen med stockar. Ändring av tornets nedre takfall, även ny tornhuv. Taken täcks med spån och tjäras. Nya spiror av smide på tornhuv samt taknock i öster. Hel ombyggnad invändigt, även ommålning av inredning (valvet i ljusblått, i övrigt vitt), nya el-armaturer, nya ljuskronor	RAÄ-ATA Ahlberg 1996 Gustafsson, 1916
1941	Upprustning-Ut-, invändigt	Omläggning golv, inläggning av trossbotten.	Ahlberg 1996
1946	Tekniska instal- lationer	Elvärme och elbelysning installeras	Ahlberg 1996
1953	Orgel	En ny orgel anskaffas, en Hammarberg om sju stämmor	Ahlberg 1996
1966	Upprustning- Kapellet- Återuppbyggnad- Sakristia-	Byggm. P.E. Holin: En ny sakristia uppförs som ersättning för den tidigare som rasade 1915; den utformas i stort som föregående. Elvärme installeras. Hela byggnaden ommålas ut- och invändigt, även inventarier. Rivning av murstock mot södra långväggen, värmeisolering av tak Bod uppförs i vinkel med kyrkobyggnaden?	RAÄ-ATA Ahlberg 1996
1972?	Kyrkogård	Utvidgning	ATA
1985	Underhåll- Interiör	Ommålning av kyrkorummet och inventarier, nytt tyg på altarringens knäfall; byte av vägglampetter	ATA
2001	Tekniska instal- lationer	Byte av elinstallationer och eluppvärmning	ATA